

ІСТОРИЧНІ, ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ЦАРСЬКІЙ РОДИНІ РОМАНОВИХ

Наталія Соколова

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація

Стаття посвячена проблеме формування здорового образу життя дітей в російській імператорській семье Романових. В системі виховання молодого покоління царської семьи много внимания уделялось не только укреплению здоровья индивидуума, а и формированию личности, обладающей устойчивыми моральными принципами. Данный вопрос особенно актуальный в современном украинском обществе, где мотивация здорового образа жизни занимает второстепенные позиции в жизни молодежи.

Ключевые слова: воспитание, дети, здоровый образ жизни, спорт, царская семья.

Annotation

The article is devoted the problem of forming of healthy method of life's children in the Russian emperor's monogynopaedium of Romanov. In the system's education of the young generation of tsar's monogynopaedium much attention was spared not only to strengthening of health of individual, and to forming of personality, possessing steady moral principles. This question is especially actual in modern Ukrainian society, where motivation of healthy way of life occupies immaterial items in life of young people.

Key words: education, children, healthy way of life, sport, tsar's monogynopaedium.

Постановка проблеми. Відомою істиною в усі часи залишається вираз: «Діти – це майбутнє країни». Тому одним з пріоритетних напрямів внутрішньої політики провідних країн світу є створення сприятливих умов для розвитку і виховання дітей. Щорічно уряди цих держав виділяють колосальні кошти на різні культурні, соціальні, спортивні програми, які сприяють становленню здорового і вихованого молодого покоління. Але не секрет, що головну роль у розвитку людини відіграє її родина. Саме батьки і оточуюче середовище формують світогляд дитини, допомагають визначитися у майбутньому. Мета батьків – виховати самостійну, духовно освічену людину, як кажуть, «з великої літери». Якщо ж поглянути на сучасну молодь, можна побачити, що значний відсоток «надії нації» – це легковажні особи, яких цікавлять гроші та розваги, які намагаються знайти лише легкі шляхи для вирішення своїх проблем, які зіштовхнувшись з труднощами, біжать за допомогою до батьків. Особливо це стосується т. зв. «мажорів», дітей багатих і впливових батьків, які не соромляться зараховувати себе до «золотої молоді». Що вміють ці діти, чого прагнуть у житті? На це питання нам дають відповідь красномовні телевізійні сюжети, статті в газетах про їхні розваги, спосіб життя. Хіба така поведінка має бути характерною для дітей нашої еліти? Чи не повинні вони

бути прикладом для інших? Адже в усі часи від дітей, народжених в королівських родинах, вимагалася відповідна поведінка. Їм не пробачали помилок, притаманних звичайним людям. Впродовж свого життя, незалежно від віку, члени правлячих родин були взірцем для суспільства. Це плата за розкіш та благополуччя, які вони отримували за правом народження. Тому особлива увага в королівських сім'ях приділялась вихованню дітей. Не виключенням стала царська династія Романових, яка правила Росією понад 300 років. Саме вихованню молодого покоління цієї родини і присвячується дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звичайно, життя родини Романових – є однією з найулюбленіших тем в сучасній історіографії. Напевно, не вистачить і цілої сторінки, щоб перерахувати всі праці, присвячені даній проблемі, найвагомішими з яких є роботи Боханова О. [1;2;3], Кудріної Ю. [4], Пчелова Є. [5]. Але всі ці дослідження носять біографічний характер і присвячені певному представнику династії Романових. Не останнє місце вчені приділяють проблемі розстрілу родини імператора Миколи II в Єкатеринбурзі в 1918 р. Але при наявності значної історіографічної бази про російську царську родину, проблема виховання молодого покоління цієї сім'ї так і не стала об'єктом всебічного аналізу.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі широкої джерельної бази відтворити особливості виховного процесу дітей російської імператорської родини Романових.

Результати дослідження та їх обговорення. В суспільстві розповсюджена думка про те, що царські діти виховувалися в розкоші та неробстві. Насправді це не так: атмосфера виховання майбутніх правителів була далека від тепличної. З раннього дитинства дітей привчали до суворості життя. Ще за часів правління імператора Павла I запроваджено традицію виховання царських нащадків у скромності та непримхливості. У спогадах придворних сина Павла I імператора Миколи I завжди підкреслювалось, що з самого раннього дитинства цар спав на простому залізному ліжку з тонким матрацом. Впродовж свого життя Микола I надавав перевагу лише простій селянській їжі – шам та гречаній каші [6,12]. Саме в цьому дусі імператор намагався виростити своїх дітей, а ті в свою чергу подальші покоління Романових.

За часів царювання Олександра II його дружина Марія Олександрівна в систему виховання дітей ввела англійські звичаї: вівсянка на сніданок, холодні ванни та багато свіжого повітря, але при цьому нікуди не поділась строгість у виховному процесі.

Звичайно, на думку педагогів, важливе місце у вихованні дитини посідає розпорядок дня. В царській родині чітко регламентувалося чергування різних занять та суворо дотримувалася режим, який залежав від віку дитини, але при цьому він не обтяжував великих князів та княжних. До семирічного віку майже весь час дитина проводила у своїх кімнатах, палацових галереях та в парку разом з нянькою. Жодного разу маленькі Романови не з'являлися в світському товаристві.

Безпечне дитинство для цар-

ських дітей закінчувалось в семирічному віці, коли вони розпочинали своє навчання. За спогадами великого князя Олександра Михайловича з семи років його життя перетворилося на «проходження стройової служби в полку» [7]. Новий день розпочинався о 6 ранку. Запізнення, навіть на п'ять хвилин, строго каралося. Перед сніданком діти читали молитву, приймали холодну ванну [7]. Навчання розпочиналось рівно о 9 і продовжувалось до 3 години. Кожний урок тривав 50 хвилин, 10 хвилин – перерва [8,76]. Крім того передбачалися і дві великі перерви – по 2 години – для прогулянки в кареті чи на чистому повітрі [9, 159].

Спочатку дітей навчали грамоті, танцям та малюванню, поступово до навчальної програми додавалися математика, географія, історія, Закон Божий та іноземні мови. Хлопчики додатково вивчали фехтування, верхову їзду, стрільбу та штикову атаку. Ця програма розрахована на вісім років. Даний режим був сприятливим для дітей, який дозволяв засвоювати необхідні знання та фізично не обтяжував молодий організм. Хоча за часів дитинства Олександра III, сина імператора Олександра II, навчання затьмарювалося непомірною суворістю вчителів. Через помилки в іноземних словах позбавляли солодкого, а помилка в задачах з математики призводила до стояння на колінах в кутку впродовж цілої години [7]. Звичайно, така система виховання могла викликати відразу в дітей до навчання і тому в подальшому від неї відмовились.

Другу половину дня діти проводили на свіжому повітрі, за читанням книги та рукоділлям. Рівно о дев'ятій великі князі та княжні йшли до своєї кімнати і готувалися до сну. В неділю хлопчики та дівчатка звільнялися від уроків. В цей день їм дозволялося запрошувати до себе в гості дітей з аристократичних родин для проведення

спільного дозвілля. Деяких змін розпорядок дня зазнавав в дні канікул влітку, коли царська родина переїздила до Криму. Дітям дозволялося вставати о 7 ранку і займатися спортом й розвагами. Ці дні були насичені пікніками, іграми в теніс, купаннями, плаванням під парусом, танцями та вечерьми під відкритим небом [10, 220].

Особливе місце у вихованні дітей приділялося фізичним вправам та спорту. З раннього дитинства хлопчики й дівчатка привчалися до фізичної роботи. Взимку вони чистили доріжки парку від снігу, кололи лід для льоху або зрубували старі дерева для заготівлі багаття. В теплу пору року великі князі та княжні займалися улаштуванням городу [11, 365]. Імператор Олександр III ввів для своїх дітей традицію – це відвідування т. зв. звіринця – парку, де жили олені. Діти озброєні ліхтарем, сокирою та яблуками разом з батьком чистили доріжки, збирали багаття, розводили вогнище на якому запікали яблука. За спогадами дочки Ольги «ті прогулянки були найдорожчими для нас уроками» [10, 202]. Щорічним ритуалом для родини Олександра III був похід від гроту «Ехо» в палац і підйом в башту. Імператор полюбляв рибалити, і це захоплення передалося його дружині та дітям. Фізичною роботою царська родина продовжувала займатися в часи їх ув'язнення (з березня 1917 р. по липень 1918 р. син Олександра III імператор Микола II разом зі своєю сім'єю перебував під арештом спочатку в Царському Селі, далі в м. Тобольськ, згодом в м. Єкатеринбург). В щоденнику царя частими є записи про заняття всією родиною садівництвом та заготівлею багаття.

Навряд діти наших сучасних високопосадовців займаються такою «чорною» роботою, адже в них є більш нагальні справи – відвідування клубів, вечірок, похід по магазинах і т. п. Але фізична робота ще нікому не завадила, та

й за кордоном і досі існує звичай, що на свої розваги молодь має заробляти самостійно, незалежно від гаманця їхніх батьків.

Значна частина часу відводилась на заняття спортом Найулюбленішими видами спорту царської родини були верхова їзда та модний на той час лаун-теніс (теніс на траві, для гри в який була замовлена спеціально обладнана площадка). Влітку діти полюбили їздити на велосипедах, плавати на човнах і постійно влаштовували перегони по царськосільських каналах. Взимку каталися на ковзанах, лижах, санчатах. Хлопчики займалися фехтуванням. В будь-яку пору року Романови полюбили піші прогулянки по кримських горах чи по засніженому лісу з улюбленими тваринами. Навіть перебуваючи в ув'язненні, родина Миколи II постійно влаштовувала ігри в городки, діти будували снігові гори, грали в теніс, але звичайно без сітки, багато ходили пішки [12, 432]. В російських архівах збереглося чимало фотокарток на яких зображена царська сім'я під час відпочинку чи заняттями спортом.

Зараз спорт залишається улюбленим заняттям багатьох людей, але в наш час це дороге задоволення. Не кожна родина може придбати для своїх дітей абонементи на відвідування різних секцій. І це погано. Адже всім відомо, що заняття фізкультурою мають велике значення для розвитку людини, оскільки заняття спортом зміцнюють здоров'я, підвищують нервово-психічну стійкість до емоційних стресів, підтримують фізичну і розумову працездатність. Тому одним з пріоритетних завдань нашого уряду є розробка програм, які б зробили спорт доступним для всіх.

Звичайно, достатню кількість часу царські діти приділяли розвагам. Оскільки це правильно. Тим паче, що педагоги постійно наголошують на помилках дорослих обмежити дитячі розваги,

змушувати їх постійно навчатися. Важливо вміти організувати дитяче дозвілля. Значним недоліком сучасних батьків у методах виховання своїх нащадків є та мала увага, яку вони приділяють своїм дітям, дозволяючи останнім часами просиджувати за комп'ютером. Царські діти не знали комп'ютерів, а батьки, попри свою зайнятість, завжди були готові розділити їх забави. Ще імператор Микола I ввів традицію проводити багато часу з дітьми. Щовечора царська родина збиралася разом, щоб пограти у різні ігри чи почитати книжки [13, 199–200]. Чудово з роллю батька справлявся Олександр II. Не дивлячись на постійну зайнятість, імператор знаходив час побавитися з дітьми, а згодом і онуками. За спогадами подруги дитинства Олександра III, дочки царського полковника А. П. Бологовської «цесаревич часто сам приймав участь в наших іграх. Гра в коники була однією з найулюбленіших наших ігор: особливо нам приносило задоволення, коли спадкоємця ми запрягали, а самі зображували кучера, і не соромлячись, хлопали його батогом...» [14].

В свою чергу і Олександр III постійно брав участь в розвагах власних дітей, від чого отримував величезне задоволення. Пізніше, коли діти стали дорослими, імператор все частіше у своїх листах до дружини скаржився на відсутність уваги з боку своїх нащадків. «Я повинен сказати, що постійно тішився і чекав того часу, коли вона (велика княжна Ксенія) підросте, щоб я з нею міг кататись, відвідувати театр, розважати її, але цього немає; тільки вранці привітаємося, а ввечері - доброї ночі і все...» [3, 117].

Цар Микола II також полюбив проводити час зі своїми дітьми. За спогадами наставника царських дітей француза П'єра Жильєра «Під час денних прогулянок Государ, який любив багато ходити, обходив парк з однією зі

своїх дочок, йому випадало також приєднуватися до нас (П. Жильєра з цесаревичем Олексієм), і за його допомогою ми одного разу побудували снігову башту...» [9, 162].

Зовнішніх розваг, таких як бали чи святкові виїзди, діти практично не знали. Присутність великих князів та княжен на балах дозволялась лише на великі свята, наприклад на Новий рік, Різдво та Пасху. Лише згодом велика княгиня Ольга Олександрівна влаштовувала щонеділі для своєї племінниць, дочок Миколи II, своєрідні вечірки, куди запрошувалися однолітки дівчат. Для них влаштовувалися танці та ігри [10, 282–283].

Щосуботи царська родина організовувала кіносеанси для себе та найближчого оточення. В програму перегляду включалися обов'язково фільми з придворного життя, наукові стрічки та комедії для дітей [10, 336]. Виходячи з цих обмежень, діти самостійно вигадували собі розваги. Найулюбленішим заняттям був домашній театр, акторами якого були члени царської родини та слуги [9, 140].

Велике задоволення дітям імператора Миколи II приносили заняття рукоділлям та лотерея-аллегрі. Вони проводилися під наглядом імператриці і були направлені на благодійність. Олександра Федорівна з доньками постійно передавала зроблені власноруч речі притулкам та бідним родинам [15, 274].

А чи подібне виховання отримують діти наших сучасних високопосадовців? Як вони проводять свій вільний час, як розважаються? Періодичні видання постійно майорять повідомленнями про розваги дітей «еліти» в нічних клубах та на світських раутах. І дуже важко зустріти замітки про проведення ними благодійних заходів на користь бідних. Хоча б один з цих «діток» відвідав лікарню з хворими, як це робили молоді представники царської родини,

чи виділив кошти на допомогу цим людям? Відповідь, на жаль, не втішна. Тому, перш ніж відносити себе до «золотої молоді», варто робити вчинки гідні цьому статусу.

І на останок слід наголосити на умовах, в яких росли царські діти. Адже про розкіш і багатства, які оточували Романових, ходило багато легенд. Звичайно, імператорський двір виблискував розкішшю, але ця велич була не притаманна кімнатам, де мешкали царські діти. Спали вони на вузьких ліжках з волосяним матрацом і тонкою подушкою. На підлозі – килим. Обстановка складалася з віденських стільців, столів, етажерки для книжок й іграшок. Єдиною прикрасою кімнати був червоний куток, де містилися різноманітні ікони [10, 185].

Здивування викликає і асортимент їжі, яку вживали царські діти. На сніданок вони отримували варення, хліб з маслом і англійське печиво, тістечками діти ласували лише на свята. В обід подавали котлети з баранини та зеленим горошком й запеченою картоплею, інколи розбив. Вечеря складалася з чаю та булок [10, 189]. Коли ж великі князі та княжни були присутніми на званих вечерях, часто залишалися голодними, оскільки за регламентом їжа подавалася спочатку старшим, а потім молодшим. Доки до дітей доходила черга, вони встигали проковтнути лише декілька шматочків [10, 199]. Просити ж їжу у прислуги вважалося поганим тоном.

Скромним був і одяг царських дітей. Дівчаток одягали у світлі плаття (Остання імператриця Олександра Федорівна надавала перевагу однакового одягу для всіх чотирьох дочок [17, 52]); хлопчиків – у морську форму.

Особливо полюбляли великі князі та княжни одягати військову форму полків, шефами яких вони були. Форма дійсно була розкішною. При цьому в родині Романових існувала звичка доношування одягу меншими дітьми за старшими [15, 277].

Висновки

Отже, в царській родині Романових значну увагу приділяли здоровому способу життя молодого покоління, який включав в собі не лише правильне харчування, розпорядок дня та рухову активність, а й проблеми морально-естетичного розвитку особистості. Як представники еліти, ці діти мали слугувати прикладом для всіх громадян Російської імперії, доводячи всім, що вони можуть не лише жити в розкошах і займати високі посади, а й виконувати «чорну» роботу. Досвід виховання в родині Романових може бути надзвичайно корисним для сучасного українського суспільства.

Перспективи подальших досліджень варто спрямувати на дослідженні здорового способу життя в родині радянської партійної та сучасної української еліти.

Література

1. Боханов А. Н. Николай I / Боханов А. Н. – М.: Вече, 2008. – 464 с.
2. Боханов А. Н. Александр III / Боханов А. Н. – М.: Вече, 2007. – 448 с.
3. Боханов А. Н. Сердечные тайны дома Романовых / Боханов А. Н. – М.: Вече, 2007. – 416 с.
4. Кудрина Ю. В. Императрица Мирия Федоровна (1847–1928) / Кудрина Ю. В. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 319 с.
5. Пчелов Е. В. Романовы. История династии/ Пчелов Е. В.

– М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 494 с.

6. Балязин В. И. Николай I, его сын Александр II, его внук Александр III / Балязин В. И. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 224 с.
7. Александр Михайлович Романов Книга воспоминаний. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/russian/a_m/index.html
8. Сургучев И. Детство императора Николая II / Сургучев И. / Царские дети. – М., 2007. – С. 5-125.
9. Жильяр П. Из воспоминаний об императоре Николае II и его семье / Жильяр П. / Царские дети. – М., 2007. – С. 126-270.
10. Воррес Йен Последняя великая княгиня / Воррес Йен. – СПб.: Издательский Дом «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2003. – С. 175-419.
11. Дитерихс М. К. В своем кругу / Дитерихс М. К. / Царские дети. – М., 2007. – С. 361-374.
12. Письма царственных мучеников / Царские дети. – М., 2007. – С. 429-447.
13. Великий князь Гавриил Константинович В мраморном дворе. Из хроники нашей семьи. – Нью-Йорк: Издательство Чехова, 1955. – 412 с.
14. Кравцова М. В. Раннее детство императоров. Александр Третий. – Режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru>
15. Мельник-Боткина Т. Воспоминания о царской семье / Мельник-Боткина Т. / Царские дети. – М., 2007. – С. 271-322.
16. Мосолов А. А. Царская фамилия / Мосолов А. А. / Царские дети. – М., 2007. – С. 323-340.
17. Ден. Л. Подлинная царица / Ден Л. – СПб.: Издательский Дом «Нева»; М.: ОЛМА-ПРЕСС», 2003. – С. 5-172.

